

Research Paper

Structural Analysis of Drivers Affecting Urban Tourism Development With a Resilience Approach And Formulation Of Related Scenarios (Case study: Shiraz city)

Mohammad Reza Rezaei*: Professor, Geography and Urban Planning, Yazd University, Yazd, Iran

Hassan Oroji: Assistant Professor, Rural Geography and Planning, Yazd University, Yazd, Iran

Hossein Azizi: PhD Graduate in Urban Geography and Planning, Yazd University, Yazd, Iran

ARTICLE INFO

Received: 2024/12/25

Accepted: 2025/03/04

PP: 1-12

Use your device to scan
and read the article
online

Keywords: Resilience,
Tourism, Shiraz City,
Scenario Writing,
Development Drivers.

Abstract

Urban tourism is one of the most advanced economic sectors, but sometimes events that disrupt the performance of urban tourism cause its development to stop. Therefore, to prevent this problem, the resilience approach has been considered. Predicting the future of city tourism and determining programs and scenarios for its development is one of the important concerns of urban planners. For this purpose, it is necessary to first identify the key factors that drive tourism development with a resilient approach and then, based on this, write desirable scenarios. Shiraz city is one of the important tourism destinations of the country, but in recent years it has faced challenges due to natural and human disasters, which necessitates examining its tourism from a resilience perspective. This research is applied in terms of purpose and descriptive and analytical in terms of method. The statistical population includes university professors, students, and tourism activists in Shiraz city, and the statistical sample is 33 people from the statistical population. In data analysis, the Delphi method was used to determine factors, the structural analysis method and MICMAC software were used to analyze drivers, and the scenario writing technique was used to write scenarios. The results showed that the Shiraz tourism system is unstable in influence - influenceability plan and the current conditions governing the tourism system will change in the future. Changes in variables, especially drivers, can bring about changes in the system and the pattern of communication between them. The driver of tourism income as the most influential and the driver of the existence of capable managers during disasters and crises were identified as the most influential drivers in the sustainable development of the future of Shiraz tourism with an emphasis on resilience. Finally, the desirable, superior, and probable scenarios were identified and described.

Citation: Rezaei, M. R., Oroji, H., & Azizi, H.. (2025). **Structural Analysis of Drivers Affecting Urban Tourism Development With a Resilience Approach And Formulation Of Related Scenarios (Case study: Shiraz city).** *Journal of Research and Urban Planning*, 16(62), 1-12. <https://doi.org/10.82591/jupm.2025.1194544>

*. **Corresponding author:** Mohammad Reza Rezaei, **Email:** mrezaei@yazd.ac.ir

Extended Abstract

Introduction

One of the factors that can be a solution in the development of cities today is the tourism industry. Among the types of tourism in terms of destination, urban tourism is the first destination for many tourists due to its many facilities and services. However, sometimes disasters disrupt the functioning of the urban tourism industry, which prevents it from continuing its development path. To minimize damage to tourism in the event of a disaster, post-disaster recovery, reconstruction of attractions, as well as changing the image of the tourist destination and recovery require a special strategy. Therefore, one of the new effective strategies in continuing tourism development is resilience; because this type of strategy allows the tourist destination to recover quickly after disasters. Resilience means that a society can withstand disasters without suffering serious damage and losing production capacity or quality of life, and receiving a lot of help from outside the society. One of the new methods of dissecting the factors affecting the development of the tourism industry with an emphasis on resilience is foresight methods. Foresight helps decision-makers to understand possible and probable futures in light of current actions and, accordingly, to determine the direction of management actions. By identifying and focusing on key variables, we can expect changes in the entire system. To examine the relationship between the variables involved in the drivers, we can use structural analysis, which is a useful tool in foresight. Also, scenario building, which is one of the most key methodologies in futures research, can model possible futures of structured social systems.

Methodology

This research is descriptive and analytical in terms of method and its purpose is practical. The data collection method is library and field. The dimensions and indicators used for this research have been identified from the opinions of experts in this field. Then, a questionnaire was designed and questions were asked from experts in the field of tourism. The validity of the research tool was confirmed by a number of academic experts. Data analysis was carried out in two parts: A- To identify and analyze the drivers of tourism development, the structural

analysis method and MIC MAC software were used. B- After analyzing the factors and identifying the drivers, the scenario analysis method and scenario wizard software were used to write scenarios related to tourism development.

Results and discussion

In this study, using a questionnaire design and interviews with 33 experts and elites, they were asked to identify the most important key factors of tourism development with an emphasis on resilience within the next ten years. After the key factors were identified using the Delphi method, the effective driving forces were identified in the third stage. In this stage, a matrix of key factors was created to identify the driving forces. For this purpose, the MICMAC software was used. And by identifying the driving forces, the necessary graphs were obtained as output. In this study, the classification of the effective economic, socio-cultural, natural, institutional-management and infrastructural indicators of Shiraz tourism development with an emphasis on resilience was carried out within the framework of an $N \times N$ matrix. The distribution of variables on the influence - influenceability plan indicates the overall characteristics of the system, and based on the shape of the distribution of variables on the plan, it is determined whether the system is stable or unstable. According to the results of the MICMAC output, based on the experts' opinion, the state of Shiraz's tourism development based on resilience is somewhat unstable and the current conditions governing the tourism system will change drastically in the future. Changes in variables can bring about changes in the system and pattern of communication between them. The final stage, which is the most important step in the analysis using the method of examining mutual effects, is the analysis of the software outputs. In terms of the direct matrix, the variables of income from tourism, the presence of capable managers, and Shiraz's dependence on the tourism economy have the greatest impact on other variables, respectively. Conversely, the variables of the presence of capable managers during disasters and crises, the provision of path-breaking policies by tourism-related institutions, and the capacity of institutions to

respond to disasters are the most affected variables, respectively, with scores. To extract scenarios, the driving factors of possible situations have been given for each factor. After designing and determining the possible situations, a matrix was created. After collecting the questionnaire, it was possible to use the Scenario Wizard software. Based on the results, 136 weak scenarios, 3 strong scenarios, and 3 scenarios with high compatibility were extracted. The scenarios with high compatibility have been considered as the base scenario for subsequent analyses because they are intermediate between these two scenarios and their probability of occurrence exists for the 1410 horizon of Shiraz. Therefore, three scenarios are more likely to occur in the future development of tourism in Shiraz. Of these three scenarios, the first scenario has favorable and ideal conditions (promoting scenario) and scenarios two and three have critical and unfavorable conditions for the future of tourism (restraining scenario) and indicate that critical trend conditions prevail over favorable conditions.

Conclusion

Success and achievement of the goals of tourism development based on resilience in the city of Shiraz depends on the effective communication and interaction between key factors and careful planning for these drivers, through which the desired scenarios can be pursued. In fact, what is clear is that each geographical region has its own unique characteristics and specific features, and identifying these variables and formulating desired scenarios is the first step in policy-making and planning for each region. What is clear is that each geographical region has its own unique characteristics and specific features, and identifying these variables is the first step in policy-making and planning for each region. In order to benefit from these capabilities, comprehensive planning with the participation of all interested groups is necessary for the development and progress of the region.

فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری

دوره ۱۶، شماره ۶۲، پاییز ۱۴۰۴
شاپا چاپی: ۵۲۲۹-۲۲۲۸ - شاپا الکترونیکی: ۲۴۷۶-۳۸۴۵
<https://sanad.iau.ir/journal/jupm/>

مقاله پژوهشی

تحلیل ساختاری پیشران‌های مؤثر بر توسعه گردشگری شهری با رویکرد تاب‌آوری و تدوین سناریوهای مرتبط (مورد مطالعه: شهر شیراز)

محمدرضا رضایی^۱: استاد، جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه یزد، یزد، ایران

حسن اروجی: استادیار، جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه یزد، یزد، ایران

حسین عزیزی: دانش آموخته دکتری، جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه یزد، یزد، ایران

چکیده	اطلاعات مقاله
گردشگری شهری امروزه از پیشروترین بخش‌های اقتصادی است. اما گاهی حوادثی سبب اختلال و توقف توسعه آن می‌شود. از این رو برای حل از این معضل، رویکرد تاب‌آوری ارائه شده است. همچنین پیش‌بینی آینده گردشگری شهر و تعیین برنامه‌ها و سناریوها در جهت توسعه آن، یکی از دغدغه‌های مهم برنامه‌ریزان شهری به شمار می‌رود. بدین منظور ضرورت دارد ابتدا عوامل کلیدی که پیشران‌های توسعه گردشگری با رویکرد تاب‌آوری بوده مشخص و سپس بر این اساس، سناریوهای مطلوب تدوین شوند. شهر شیراز یکی از مقاصد مهم گردشگری کشور محسوب می‌شود، اما در چند سال اخیر توسعه آن به خاطر سوانح با چالش‌هایی رو به رو بوده است که ضرورت دارد آینده گردشگری و سناریوهای آن از منظر تاب‌آوری بررسی شود. این پژوهش از لحاظ هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی و تحلیلی و روش گردآوری داده‌ها، کتابخانه‌ای و میدانی (پرسشنامه) است. جامعه آماری شامل استادان دانشگاه، دانشجویان، فعالان گردشگری در شهر شیراز و نمونه آماری ۳۳ نفر از جامعه آماری هستند. در تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش دلفی برای تعیین عوامل، از روش تحلیل ساختاری و نرم‌افزار MAC MIC برای تحلیل پیشران‌ها و از تکنیک سناریونویسی، برای تدوین سناریوها استفاده شده است. نتایج نشان داد که سیستم گردشگری شیراز در پلان تأثیرگذاری-تأثیرپذیری به صورت ناپایدار است و شرایط کنونی حاکم بر سیستم گردشگری در آینده تغییر خواهد کرد. تغییر در متغیرها به ویژه پیشران‌ها می‌تواند تغییر در سیستم و الگوی ارتباطات بین آنها را به همراه داشته باشد. پیشران درآمد ناشی از گردشگری به عنوان اثرگذارترین و پیشران وجود مدیران توانمند در زمان وقوع سوانح و بحران به عنوان اثرپذیرترین پیشران‌ها در توسعه پایدار آینده گردشگری شیراز با تأکید بر تاب‌آوری شناخته شدند. در نهایت سناریوهای مطلوب و برتر و محتمل شناسایی و تشریح شدند.	تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۰۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۱۴ شماره صفحات: ۱-۱۲ از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید واژه‌های کلیدی: تاب‌آوری، گردشگری، شهر شیراز، سناریونویسی، پیشران‌های توسعه.

استناد: رضایی، محمدرضا؛ اروجی، حسن و عزیزی، حسن (۱۴۰۴). تحلیل ساختاری پیشران‌های مؤثر بر توسعه گردشگری شهری با رویکرد تاب‌آوری و تدوین سناریوهای مرتبط (مورد مطالعه: شهر شیراز). فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۱۶(۶۲)، ۱-۱۲.

<https://doi.org/10.82591/jupm.2025.1194544>

مقدمه

یکی از عواملی که امروزه در توسعه شهرها می‌تواند راهگشا باشد صنعت گردشگری است. گردشگری به خصوص زمانی که فعالیت دیگر بخش‌های اقتصادی در حال کاهش باشد جایگزین مناسبی برای آنهاست (Hall, 2024:8). گردشگری از مهمترین فعالیت‌های انسانی معاصر است که همراه با وجود آوردن تغییرات شگرف در سیمای زمین، اوضاع سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، روش زندگی انسانها را دگرگون می‌سازد (Salinas Fernandez et al, 2020:3).

در بین انواع گردشگری از نظر مکان مقصد (شهری، روستایی، ساحلی، کوهستانی و ...)، گردشگری شهری به خاطر داشتن امکانات و خدمات زیاد، اولین مقصد بسیاری از گردشگران است. در واقع کارکردهای متنوع شهر می‌تواند باعث جذب گردشگران با انگیزه‌های مختلف شود (Wang et al, 2020:114). اما گاهی رخدادهایی سبب اخلاف در عملکرد صنعت گردشگری شهری می‌شود که آن را از ادامه مسیر توسعه باز می‌دارد (Okafor et al, 2022:3). وقوع سوانح نه تنها ایمنی ساکنان محلی و گردشگران را تحت تأثیر قرار می‌دهد بلکه تصاویری منفی از مقصد را ایجاد می‌کند و تأثیرات جدی بر توسعه گردشگری می‌گذارد (Zamparini, 2021:40).

هنگامی که گردشگران احساس ترس و یا خطر کنند، یک احساس ناخوشایند در آنها ایجاد می‌شود که می‌تواند تأثیرات منفی ناگهانی را در مناطق گردشگری به وجود آورد و در صورت عدم انجام اقدامات مناسب پیشگیری، مقصد گردشگری از پیامدهای منفی مانند خسارت به تصویر آنها، عدم اطمینان در بین مسافران بالقوه، تغییر مقصد و در نتیجه کاهش شدید درآمد متأثر خواهد شد (Zhang et al, 2024:1300) و در همین رابطه است که هالکین تأکید می‌کند شوک‌های مکرر در سیستم‌ها می‌تواند پیشرفت توسعه را معکوس کند (O'Connor et al, 2024:3). بنابراین برای به حداقل رساندن خسارت به اقتصاد گردشگری در صورت بروز یک سانحه، احیای پس از سوانح، بازسازی جاذبه‌ها و همچنین تغییر در تصویر مقصد گردشگری و بازایی نیاز به استراتژی ویژه‌ای است (Parker et al, 2022:47). از این رو یکی از استراتژی‌های جدید مؤثر در ادامه توسعه گردشگری، بر اساس نظر محققان تاب‌آوری است؛ زیرا این نوع استراتژی سبب می‌گردد تا مقصد گردشگری بعد از سوانح خود را سریع بازایی نماید (Gocer et al, 2024:2). تاب‌آوری به منزله راهی برای تقویت جوامع با استفاده از ظرفیت‌های آنها مطرح می‌شود (Trackevich & Fontanari, 2023:13). آن بدین مفهوم است که جامعه بتواند در برابر سوانح ایستادگی کند، بدون اینکه از خسارات صدمه جدی ببیند و قدرت تولید یا کیفیت زندگی را از دست دهد و کمک زیادی از خارج از جامعه دریافت کند (Chowdhury et al, 2024:410).

یکی از روش‌های نوین کالبدشکافی عوامل مؤثر بر توسعه صنعت گردشگری با تأکید بر تاب‌آوری، روش‌های آینده‌نگری است. آینده‌نگری به تصمیم‌گیران کمک می‌کند تا بتوانند آینده‌های محتمل و ممکن را با توجه به اقدامات حاضر دریابند و بر این اساس جهت‌گیری اقدامات مدیریتی را تعیین کنند. با شناسایی و تمرکز بر مؤثرترین عوامل و متغیرهای کلیدی می‌توان انتظار تغییر در کل سیستم را داشت (Abtahi, 2023:135). جهت بررسی ارتباط بین متغیرهای دخیل پیشران‌ها، می‌توان از تحلیل ساختاری که بر تعامل و شواهد متکی بوده و ابزاری مفید در آینده‌نگری است، بهره برد. همچنین سناریوسازی که یکی از کلیدی‌ترین روش‌شناسی آینده‌پژوهی است می‌تواند آینده‌های محتمل سازمان‌ها و سیستم‌های اجتماعی ساختار یافته را مدل‌سازی کند. این تکنیک به دلیل کارایی آن در عدم قطعیت زمان و پیچیدگی به عنوان ابزار ارزشمندی است که به آمادگی سیستم‌ها برای آینده‌های محتمل کمک می‌کند و باعث می‌شود سیستم‌ها منعطف و نوآورتر شوند (Ghaforian, 2023:3). کشورهایی که خواهان تحولات بنیادین هستند، برنامه‌ریزی‌های مبتنی بر طراحی سناریو با رویکرد آینده‌نگاری را محور عمده برنامه‌ریزی توسعه آتی خود قرار داده‌اند. لذا تصمیم‌گیرندگان در جهان پر از تغییر و تحول، نیازمند توسعه رهیافت‌های جدید پیش‌بینی و آمادگی برای آینده هستند (Abdoli, 2022:156).

شهر شیراز به‌عنوان یکی از مقاصد مهم گردشگری کشور، وابستگی بالایی به این صنعت در اقتصاد شهری دارد. وقوع سوانح طبیعی و انسانی مانند سیل فروردین ۱۳۹۸، سقوط هواپیمای اوکراینی و شیوع کرونا، موجب کاهش گردشگران و آسیب به گردشگری این شهر شده است. از آنجا که چنین حوادثی می‌تواند روند توسعه گردشگری و اقتصاد شیراز را مختل کند، به‌کارگیری رویکرد تاب‌آوری و آینده‌نگری در برنامه‌ریزی گردشگری ضروری است. این رویکرد با افزایش آمادگی، کاهش خسارات و تسریع بازایی، امکان تداوم و پایداری توسعه گردشگری شیراز را فراهم می‌کند.

با توجه به مطالب فوق، به دلیل این که شناسایی پیشران‌های کلیدی مؤثر بر توسعه گردشگری شهر شیراز با تأکید بر تاب‌آوری از مهمترین ملزومات توسعه گردشگری در آینده خواهد بود، ضرورت دارد تا این پیشران‌ها شناسایی شوند. برای رسیدن به این منظور ضرورت دارد که ابتدا عوامل و مؤلفه‌های کلیدی با رویکرد و چشم‌انداز آینده‌پژوهی شناسایی و پیشران‌ها و روابط آنها مشخص شود و سپس سناریوهایی بر اساس این پیشران‌ها در جهت توسعه گردشگری با رویکرد تاب‌آوری ارائه شود.

از این رو هدف پژوهش حاضر شناسایی پیشران‌های کلیدی مؤثر بر توسعه گردشگری شهر شیراز و بررسی چگونگی تأثیرگذاری این پیشران‌ها بر یکدیگر می‌باشد تا از این طریق، سناریوهایی در جهت پیش‌بینی دقیق از آینده گردشگری با تأکید بر تاب‌آوری و برنامه‌ریزی متناسب با آن تدوین شود و با اتکا به رویکرد آینده‌پژوهی و با هدف فراهم آوردن بستر شناختی و علمی مناسب برای برنامه‌ریزان و سیاستگذاران توسعه شهری و گردشگری شهر شیراز، به دنبال یافتن پاسخ علمی برای این سؤال است که توسعه گردشگری با تأکید بر تاب‌آوری شهر شیراز در آینده به چه سمتی (پایداری-ناپایداری) سوق پیدا خواهد کرد؟ پیشران‌های کلیدی مؤثر بر توسعه گردشگری با تأکید بر تاب‌آوری شهر شیراز و سناریوهای مرتبط با آن در آینده کدامند؟

پیشینه و مبانی نظری تحقیق

در منابع داخلی و خارجی محققان به بررسی رابطه بین تاب‌آوری و گردشگری یا گردشگری با روش آینده‌پژوهی پرداختند و در هیچ کدام از آنها گردشگری را با رویکرد تاب‌آوری مورد بررسی قرار نداده‌اند. از این رو پژوهش حاضر در نوع خود جدید می‌باشد. لوب و همکارانش (۲۰۱۶) در راستای آینده‌نگری صنعت گردشگری هلند با استفاده از روش تفکر طراحی و تمرکز بر مفهوم سبک زندگی در هتل‌ها، بینش جدیدی در گردشگری را ایجاد کرده و جایگزین‌های با ارزشی در روش‌های سناریونویسی فعلی ارائه دادند. لیو و پرات^۱ (۲۰۱۷) در بررسی آسیب‌پذیری گردشگری و تاب‌آوری به تروریسم اذعان کردند که گردشگری بین‌المللی در برابر تروریسم تاب‌آور است. تأثیر تروریسم با توجه به رژیم سیاسی، درآمد و شدت گردشگری متفاوت است. مای و اسمیت (۲۰۱۸) در پژوهشی با عنوان برنامه‌ریزی مبتنی بر آینده‌پژوهی در راستای توسعه گردشگری با استفاده از سیستم مدل‌سازی پویا جزیره کاتبا ویتنام، به این نتیجه رسیدند که مسیر توسعه گردشگری در جزیره پایدار نبوده و مشکلاتی از قبیل کمبود آب و تخریب محیط زیست بر اثر ازدحام بیش از حد جمعیت ممکن است زنگ خطری برای توسعه گردشگری در این جزیره باشد. هارتمن و همکاران (۲۰۲۰) در مقاله‌ای با عنوان آینده مدیریت مقاصد گردشگری به بررسی مدیریت مقصد گردشگری هلند پرداخته‌اند. نتایج نشان می‌دهد در مورد آینده توسعه مقصد گردشگری، ایجاد شبکه‌های بازیگر مولد اهمیت می‌یابد و بیشتر در دستور کارهای سیاسی ظهور می‌کند. یانگ و همکاران (۲۰۲۱) در مقاله خود با ارائه یک مدل اندازه‌گیری تاب‌آوری جامعه گردشگری، اهمیت گردشگری را در اندازه‌گیری تاب‌آوری جامعه بررسی کردند. نتایج نشان می‌دهد که گردشگری بطور قابل توجهی تاب‌آوری جامعه را بهبود می‌بخشد و در اندازه‌گیری تاب‌آوری جامعه مهم است و بخش‌های مختلف گردشگری با تاب‌آوری جامعه مرتبط هستند. آیدوگان^۲ و همکاران (۲۰۲۴) در پژوهش خود با عنوان «ویژگی‌های سازمان‌های تاب‌آور در صنعت مهمان‌نوازی و گردشگری» با استفاده از تجزیه و تحلیل بین ویژگی‌های مختلف سازمانی، استراتژی‌های بازسازی اتخاذ شده و تأثیر اپیدمی کرونا بر سازمان‌های گردشگری شناسایی کردند. از این رو کیفیت خدمات، مشتریان وفادار، برندسازی، سرمایه، تصویر ایمنی و بهداشت، پذیرش فناوری اطلاعات و تنوع محصول و بازار به عنوان ویژگی‌های اصلی سازمان‌های تاب‌آور در برابر بحران ظاهر شدند.

در بخش مطالعات داخلی، کارگر اصل زنوزی و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهش خود با عنوان «شناسایی و تحلیلی بر پیشران‌های مؤثر در توسعه آینده صنعت گردشگری تجاری با رهیافت آینده‌پژوهی (نمونه موردی: شهر جلفا)» به این نتیجه رسیدند که پیشران‌های کلیدی شامل دو متغیر «بهبود وضعیت اقتصادی و اشتغال در منطقه و افزایش سرمایه‌گذاری بخش خصوصی» تحت تأثیر توسعه آتی صنعت گردشگری تجاری منطقه قرار خواهد گرفت. سرایی و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهش خود نتیجه‌گیری کردند که پیشران‌های حیاتی جاذبه، تاریخ، اقتصاد، مدیریت و برنامه‌ریزی به عنوان پیشران‌های کلیدی توسعه صنعت گردشگری شهر میبد هستند و مطلوبترین سناریوی پیشنهاد شده، سناریوی میبد طلایی بوده که مبتنی بر ایجاد امکانات رفاهی و تنوع جاذبه‌های گردشگری همراه با مدیریت و برنامه‌ریزی مناسب است. نتایج پژوهش رسال‌ور و همکاران (۱۴۰۰) با عنوان «ارزیابی پیشران‌های تأثیرگذار بر تحقق مدیریت سیستمی گردشگری با تأکید بر رویکرد حکمروایی خوب» حاکی از این است که مدیریت در حوزه گردشگری تبریز دارای مشکلاتی همچون عدم هماهنگی و همکاری و موازی کاری سازمان‌های دولتی، ساختار معیوب اداری گردشگری و فقدان خط‌مشی مناسب در حوزه گردشگری است. رنجبر و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهش خود با عنوان «سنجش میزان تاب‌آوری شهرهای ساحلی با تأکید بر نقش گردشگری» به این نتیجه رسیدند که شهرهای ساحلی غرب مازندران (نور، نوشهر، چالوس، تنکابن و رامسر) دارای وضعیت تاب‌آوری ضعیف و نامطلوب هستند. در این پژوهش که چهار بعد تاب‌آوری (کالبدی- زیرساختی، اقتصادی؛ نهادی؛ اجتماعی) را سنجیده است تنها تاب‌آوری اجتماعی در این شهرها وضعیتی بهتر از متوسط و نسبتاً مطلوب دارد. علی‌قلی‌زاده فیروزجایی (۱۴۰۱) در مطالعه خود، تاب‌آوری کسب و کارهای گردشگری در برابر کرونا در سکونتگاه‌های ساحلی بابلسر را بررسی کرده است. نتیجه مطالعه در مجموع نشان از بالا بودن تاب‌آوری عمده کسب و کارها دارد. در جدیدترین پژوهش، حسن‌زاده و

^۱ . Liu & Pratt

^۲ . Aydoğan et al

همکارانش (۱۴۰۳) در پژوهشی با عنوان «برنامه‌ریزی راهبردی توسعه صنعت گردشگری با رویکرد تحلیلی اثرات متقاطع و اهداف بازیگران» نتیجه‌گیری کردند که ۱۵ پیشران در بین ۵۵ عامل کلیدی مؤثر در توسعه گردشگری پایدار شهر یاسوج بیشترین تأثیرگذاری و تأثیرپذیری را دارند و هر تغییر کوچکی بر روی این متغیرها باعث تغییرات اساسی در بهبود و توسعه پایدار گردشگری شهر یاسوج می‌شود. صفایی‌پور و دلفان‌نسب (۱۴۰۳) در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که دسترسی آسان، آب و هوای مناسب، موقعیت مناسب و استراژیک در منطقه و وجود آثار تاریخی پیشران‌های مؤثر بر گردشگری شهر خرم‌آباد هستند.

بررسی کلی پیشینه‌ها نشان می‌دهد که تا چند سال پیش پژوهشی در حوزه گردشگری و تاب‌آوری دست کم در مطالعات داخلی صورت نگرفته بود و پژوهش‌هایی نیز که در سه سال گذشته انجام شده است، متأثر از شیوع ویروس کرونا بوده و صرفاً میزان و قدرت تاب‌آوری آن را سنجیدند اما پژوهشی که عوامل پیشران و سناریونویسی را مورد نظر قرار دهد وجود ندارد. همچنین شهر شیراز نیز مورد غفلت محققان بوده است. از این رو موارد مذکور، ضرورت انجام این پژوهش را آشکار می‌کند.

مواد و روش تحقیق

این تحقیق به لحاظ روش از نوع توصیفی و تحلیلی و هدف آن کاربردی است. روش گردآوری داده‌ها به صورت کتابخانه‌ای و میدانی است. ابعاد و شاخص‌های استفاده شده برای این پژوهش از میان نظرات خبرگان در این حوزه شناسایی شده است. سپس با طراحی پرسشنامه از کارشناسان متخصص در حوزه گردشگری پرسش‌گری به عمل آمد. روایی ابزار تحقیق به تأیید تعدادی از متخصصان حوزه دانشگاهی رسید. نمونه آماری این تحقیق را ۳۳ نفر از مسئولان و افراد صاحب‌نظر در گردشگری شهر شیراز مشتمل بر کارمندان، دانشجویان و استادان دانشگاه و صاحبان کسب‌وکار تشکیل می‌دهند که بصورت گلوله برفی انتخاب شده‌اند (جدول ۱). مجموعه عوامل و متغیرها از طریق فرایند دلفی، شناسایی و پالایش شدند.

جدول ۱- جامعه آماری، روش نمونه‌گیری و حجم نمونه تحقیق

جامعه آماری	روش نمونه‌گیری	حجم نمونه
کارمندان	گلوله‌برفی	۷ نفر
دانشجویان	گلوله‌برفی	۶
استادان دانشگاه	گلوله‌برفی	۱۲
صاحبان کسب‌وکار	گلوله‌برفی	۸

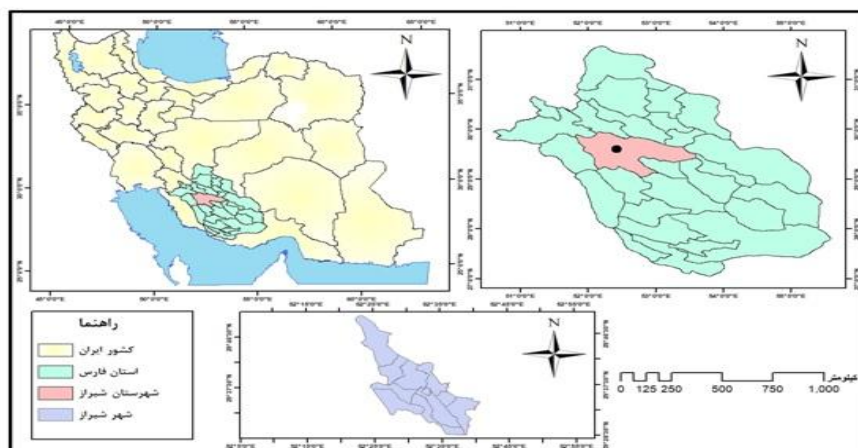
منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳

تجزیه و تحلیل داده‌ها در این پژوهش در دو مرحله انجام شده است. در مرحله نخست، به منظور شناسایی و تحلیل پیشران‌های توسعه گردشگری، از روش تحلیل ساختاری و نرم‌افزار MICMAC استفاده شد. در این مرحله با تشکیل ماتریسی از عوامل کلیدی، میزان تأثیرگذاری متغیرها بر یکدیگر توسط خبرگان ارزیابی گردید. شدت روابط بین متغیرها در مقیاسی از صفر تا سه و همچنین حالت بالقوه (P) سنجیده شد؛ به گونه‌ای که صفر نشان‌دهنده نبود تأثیر و سه بیانگر تأثیر زیاد است. بر اساس این ماتریس، متغیرهای اثرگذار و اثرپذیر شناسایی شده و خروجی‌هایی نظیر ماتریس تأثیرات مستقیم (MDI) و غیرمستقیم (MII) و نمودارهای مربوطه استخراج و تحلیل گردید. در مرحله دوم، پس از شناسایی پیشران‌های کلیدی، به منظور تدوین سناریوهای توسعه گردشگری از روش تحلیل سناریو و نرم‌افزار Scenario Wizard استفاده شد. در این مرحله، هر یک از پیشران‌ها در پنج وضعیت مختلف از شرایط مطلوب (سبز) تا بحرانی (قرمز) طبقه‌بندی شدند و ارزیابی روابط میان وضعیت‌های مختلف پیشران‌ها در قالب پرسشنامه‌ای با طیف ارزیابی ۳ تا ۳- انجام گرفت. سؤال محوری بر سنجش تأثیر وقوع یک وضعیت از یک پیشران بر وضعیت دیگر پیشران‌ها در آینده متمرکز بود. بر این اساس، با در نظر گرفتن افق زمانی ده‌ساله، سناریوها و چشم‌اندازهای محتمل توسعه گردشگری شهر تدوین و تحلیل شدند.

محدوده مورد مطالعه

شهر شیراز، مرکز استان فارس، در جنوب غرب ایران واقع شده و با مساحت ۸۹۱ کیلومتر مربع و جمعیتی حدود ۱۰۵۶۵۰۵۷۲ نفر (۱۳۹۵)، پنجمین شهر پرجمعیت کشور به‌شمار می‌رود. این شهر به واسطه محصور شدن در میان رشته‌کوه‌ها، موقعیت ارتباطی مهم در مسیر راه‌های تجاری جنوب ایران و عبور رودخانه فصلی خشک‌رود، از شرایط طبیعی و جغرافیایی ویژه‌ای برخوردار است. ارتفاع متوسط ۱۵۴۰ متر از سطح

دریا، وجود باغ‌های گسترده و الگوی بارش فصلی، آب‌وهوای معتدل شیراز را شکل داده و بر اهمیت زیست‌محیطی و سکونت آن افزوده است.

شکل ۱- موقعیت شهر شیراز منبع: نگارندگان، ۱۴۰۳

شهر شیراز به عنوان یکی از مهم‌ترین مقاصد گردشگری ایران و حتی جهان مطرح بوده و بخاطر وجود جاذبه‌های تاریخی، فرهنگی، مذهبی و طبیعی فراوان، همواره گردشگران زیادی از داخل و خارج از کشور را به سوی خود جذب می‌کند. بنابراین گردشگری توانسته در اقتصاد این شهر نقش بسزایی داشته باشد. با توجه به اینکه در این صنعت افراد زیادی بصورت مستقیم و غیرمستقیم شاغل هستند و همچنین در توسعه شیراز تأثیر زیادی دارد، توجه ویژه به توسعه گردشگری باید در اولویت برنامه‌ریزی مدیران قرار بگیرد. اما در شیراز رخدادهایی سبب اختلال در امر جذب گردشگر و به تبع آن توسعه گردشگری می‌شود. بنابراین اتخاذ استراتژی تاب‌آوری برای مقابله با این عوامل اختلال امری ضروری است. حال با توجه به موارد مذکور نیاز به شناسایی پیشران‌های مؤثر بر توسعه گردشگری شهر شیراز با تأکید بر تاب‌آوری می‌باشد تا از آنها در جهت پیشرفت، توسعه و تحقق آینده مطلوب به کار گرفته شود.

بحث و یافته‌های تحقیق

در ابتدا از طریق فرایند دلفی و گروه کارشناسی پژوهش در سه مرحله، مجموعه متغیرهای مؤثر در توسعه گردشگری شهر شیراز با رویکرد تاب‌آوری شناسایی شد که در چند بعد مختلف ارائه شده است. اگر شناسایی موضوع یا تصمیم اصلی قدم اول در برنامه‌ریزی سناریو باشد، تهیه فهرستی از عوامل کلیدی که بر موضوع مورد نظر تأثیرگذار هستند قدم بعدی به شمار می‌آید. در این پژوهش با استفاده از طراحی پرسشنامه و مصاحبه با ۳۳ نفر از کارشناسان و نخبگان خواسته شده که مهمترین عوامل کلیدی توسعه گردشگری با تأکید بر تاب‌آوری را ظرف ده سال آینده مشخص نمایند. در نهایت با توجه به نوع و اهمیت موضوع ۵۳ متغیر تعیین گردیدند (جدول ۲).

جدول ۲- ابعاد و متغیرهای مؤثر در توسعه گردشگری شهر شیراز با رویکرد تاب‌آوری

متغیرهای تأثیرگذار	شاخص	
۱. هنجارها و ارزشهای جامعه میزبان نسبت به فرهنگ گردشگران ۲. آداب و رسوم جامعه میزبان در زمینه مهمان‌نوازی ۳. مشارکت مردم شیراز در زمان بحران ۴. تصویر ذهنی گردشگران از مخاطرات شیراز ۵. امنیت اجتماعی شیراز ۶. آموزش و آگاهی مردم شیراز از روشهای مقابله با مخاطرات ۷. اعتماد مردم شیراز به یکدیگر و به مسئولین مربوطه در زمان بحران ۸. تجربه شهروندان از مخاطرات ۹. حس تعلق شهروندان نسبت به شهر خود	C1 C2 C3 C4 C5 C6 C7 C8 C9	فرهنگی- اجتماعی
۱. سرمایه گذاری بخش دولتی در زمینه توسعه گردشگری شیراز ۲. هزینه استفاده از خدمات گردشگری شیراز ۳. هزینه حفاظت از جاذبه‌های گردشگری شیراز	E1 E2 E3 E4 E5	اقتصادی

شاخص	متغیرهای تأثیرگذار
E6 E7 E8 E9 E10 E11 E12 E13 E14	۴. سرمایه‌گذاری در توسعه صنایع دستی ۵. برخورداری گردشگران شیراز از بیمه ۶. سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در توسعه گردشگری ۷. حمایت دولت از بخش خصوصی فعال در حوزه گردشگری در زمان بحران ۸. بازاریابی جهت جذب گردشگر به ویژه بعد از سوانح و بحرانها ۹. تنوع کسب و کارهای حوزه گردشگری ۱۰. پایگاه اقتصادی گردشگران ۱۱. وابستگی شیراز به اقتصاد گردشگری ۱۲. تنوع جاذبه‌های گردشگری شیراز ۱۳. درآمد ناشی از گردشگری ۱۴. نرخ اشتغال در حوزه گردشگری
P1 P2 P3 P4 P5 P6 P7 P8 P9 P10 P11 P12 P13	۱. کمیت و کیفیت حمل و نقل در شیراز ۲. دسترسی گردشگران و شهروندان به زیرساخت فناوری ۳. دسترسی گردشگران و شهروندان به پارکینگ ۴. دسترسی گردشگران به خدمات پذیرایی و رفاهی (هتل، رستوران) ۵. دسترسی شهروندان و گردشگران به فوریت‌های پزشکی و آتش‌نشانی ۶. وجود علائم راهنمایی جهت راهنمایی گردشگران ۷. مرمت و حفاظت از آثار باستانی ۸. وجود پناهگاه به منظور استفاده در زمانهای اضطراری ۹. حفاظت از تأسیسات حیاتی ۱۰. ذخایر آب و انرژی جهت استفاده در زمان اضطراری ۱۱. وجود سیستم‌های هشدار اولیه در زمان بروز سوانح ۱۲. میزان بافت فرسوده شیراز ۱۳. دفع آبهای سطحی سطح شهر شیراز
N1 N2 N3 N4 N5 N6 N7 N8	۱. فاصله جاذبه‌ها تا کارخانجات ۲. آلودگی هوا، آب و محیط شیراز ۳. میزان منابع طبیعی شیراز ۴. حفاظت از منابع طبیعی ۵. مدیریت پسماندهای شهر ۶. وجود گسل در سطح شهر شیراز و اطراف آن ۷. احتمال رانش زمین در محدوده و اطراف شیراز و فرونشست زمین ۸. میزان استفاده از انرژی‌های پاک در سطح شهر شیراز
O1 O2 O3 O4 O5 O6 O7 O8	۱. ارتباط شیراز با سایر کشورها (خواهرخواندگی) ۲. وجود مدیران توانمند در زمان وقوع سوانح و بحران ۳. ارائه سیاست‌های راهگشا توسط نهادهای مرتبط با گردشگری جهت توسعه آن ۴. هماهنگی بین نهادها جهت توسعه گردشگری و زمان وقوع سوانح ۵. مصوبات شورای شهر در زمینه توسعه گردشگری ۶. نقش شهروندان در اداره شهر ۷. قوانین مربوط به توسعه گردشگری و مدیریت سوانح ۸. ظرفیت نهادها در واکنش به سوانح

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳

بعد از آن که عوامل کلیدی به روش دلفی مشخص شدند در سومین مرحله به شناسایی نیروهای پیشران مؤثر پرداخته می‌شود. در این مرحله با ایجاد ماتریسی از عوامل کلیدی به شناسایی نیروهای پیشران اقدام می‌شود. و با مشخص کردن نیروهای پیشران نمودارهای لازم به عنوان خروجی به دست می‌آید.

در این پژوهش طبقه‌بندی شاخص‌های مؤثر اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی، طبیعی، نهادی-مدیریتی و زیرساختی توسعه گردشگری شیراز با تأکید بر تاب‌آوری در چارچوب یک ماتریس $N \times N$ صورت گرفت. ۵۳ عاملی که توسط نخبگان شناسایی شده‌اند در یک ماتریس ۵۳ در ۵۳

تنظیم شد. برای شناسایی نیروهای پیشران از بین عوامل کلیدی از روش تأثیر متقاطع به کمک نرم‌افزار میک‌مک استفاده شده است. در ماتریس متقاطع جمع اعداد سطری‌های هر عامل به عنوان میزان تأثیرگذاری و جمع ستونی‌های هر عامل میزان تأثیرپذیری آن را از عوامل دیگر نشان می‌دهد. میزان پرشدگی متغیرها با دو تکرار چرخش دوره‌ای عدد $81/32$ درصد را نشان می‌دهد که این نشان‌دهنده ضریب بالای تأثیرگذاری متغیرها بر یکدیگر است. در ماتریس اولیه اثرات متقاطع از سوی کارشناسان، 1215 مورد دارای تأثیرگذاری زیاد، 469 مورد دارای تأثیرگذاری متوسط و 412 مورد دارای تأثیرگذاری کم، 713 مورد بی‌تأثیر ارزیابی شده‌اند. این نتایج بیانگر آن است که تعداد روابط با اثرگذاری زیاد نسبت به سایر روابط بسیار زیاد است و روابط با شدت کم کمترین درصد را از مجموع روابط تشکیل داده است. پراکنش متغیرها روی پلان اثرگذاری-اثرپذیری نشان‌دهنده ویژگی کلی سیستم است و بر اساس شکل پراکنش متغیرها روی پلان مشخص می‌شود که سیستم پایدار است یا ناپایدار. در حالتی که پراکنش متغیرها لوزی شکل و از جنوب غربی به شمال شرقی نمودار باشد تحولات شدیدی در آینده خواهند داشت و وضعیت کنونی آنها پایدار نخواهد ماند. اما چنانچه سیستم دارای تعداد زیادی عوامل اثرگذار و در سمت مقابل تعداد زیادی عوامل اثرپذیر باشد و پراکنش متغیرها به شکل L از سمت چپ نمودار ظاهر شود، سیستم پایدار است و شرایط کنونی سیستم در آینده تغییر چندانی نخواهد کرد. مطابق نتایج خروجی میک‌مک، بر اساس نظر خبرگان، وضعیت توسعه گردشگری شیراز بر مبنای تاب‌آوری تا حدودی ناپایدار است و شرایط کنونی حاکم بر سیستم گردشگری در آینده به شدت تغییر خواهد کرد. تغییر در متغیرها می‌تواند تغییر در سیستم و الگوی ارتباطات فیما بین را به همراه داشته باشد. این بدان معنی است که تعیین متغیرهای دارای قابلیت دستکاری و مدیریت، می‌تواند الگویی را برای شکل‌دهی به روابط فیما بین و مدیریت مسیر آینده آن در اختیار تصمیم‌سازان قرار دهد.

شکل ۲- پراکنش متغیرها روی پلان اثرگذاری-اثرپذیری. منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳

مرحله پایانی که مهمترین گام تحلیل به روش بررسی تأثیرات متقابل است، تحلیل خروجی‌های نرم‌افزار می‌باشد. بایستی اذعان داشت که هیچ قاعده قطعی در مورد تحلیل نتایج وجود ندارد و برداشت مفهوم این اولویت‌بندی‌ها و نوع کاربری آنها در فرآیند تصمیم‌سازی راهبردی، بستگی به نظر تحلیلگران و تصمیم‌گیران دارد.

در میان متغیرها، شاخص «درآمد ناشی از گردشگری» با مجموع 1353877 ارزش سطری محاسبه شده، دارای بیشترین میزان اثرگذاری غیر مستقیم بر سایر متغیرها است. پس از آن متغیرهای «مدیران توانمند در زمان وقوع سوانح و بحران و وابستگی شیراز به اقتصاد گردشگری» به ترتیب با 1331215 و 1317619 امتیاز سطری، دارای بیشترین ضریب تأثیرگذاری غیرمستقیم بر دیگر متغیرها هستند. و بالعکس متغیرهای «ارائه سیاست‌های راهگشا توسط نهادهای مرتبط با گردشگری در جهت توسعه گردشگری، وجود مدیران توانمند در زمان وقوع سوانح و بحران و ظرفیت نهادهای واکنش به سوانح» به ترتیب با 1374557 ، 1345562 و 1345562 ارزش ستونی دارای بیشترین میزان تأثیرپذیری از دیگر متغیرها هستند. در سنجش اثر-وابستگی غیر مستقیم، متغیر «ارتباط شیراز با سایر کشورها (خواهرخواندگی)» دارای کمترین میزان اثرگذاری و متغیر «وجود گسل در سطح شهر شیراز و اطراف آن» دارای کمترین میزان تأثیرپذیری هستند. همچنین بر حسب ماتریس اثرگذاری بالقوه مستقیم می‌توان گفت که متغیر «درآمد ناشی از گردشگری» در رتبه اول تأثیرگذاری مستقیم و متغیر «وجود مدیران توانمند در زمان وقوع سوانح و بحران» از نظر تأثیرپذیری در رتبه اول قرار می‌گیرد. از نظر ماتریس اثرگذاری بالقوه غیر مستقیم متغیر «درآمد

ناشی از گردشگری» بیشترین تأثیرگذاری و متغیر «ارائه سیاست‌های راهگشا توسط نهادهای مرتبط با گردشگری در جهت توسعه گردشگری» دارای بیشتر تأثیرپذیری را در بین سایر متغیرها دارند.

با توجه به اینکه برنامه‌ریزی برای توسعه گردشگری بر مبنای تاب‌آوری وابسته به عوامل و شرایط گوناگونی است که به شرط بکارگیری نظام‌مند و ساختاری آنها می‌توان به این مهم دست یافت، تمامی عوامل مؤثر بر این امر از کارشناسان مرتبط در این زمینه به روش دلفی نظرسنجی شد و در نرم‌افزار میک مک ارتباط این عوامل با هم سنجیده شد و عوامل برتر، در حکم عوامل پیشران استخراج شدند که در جدول ۳ آورده شده است:

جدول ۳- پیشران‌های توسعه گردشگری با رویکرد تاب‌آوری در شهر شیراز

ردیف	متغیر	ردیف	متغیر
۱	درآمد ناشی از گردشگری	۶	نرخ اشتغال در حوزه گردشگری
۲	وجود مدیران توانمند در زمان بروز بحران	۷	سرمایه‌گذاری دولت در زمینه توسعه گردشگری شیراز
۳	وابستگی شیراز به اقتصاد گردشگری	۸	نقش شهروندان در اداره شهر
۴	ارائه سیاست‌های راهگشا توسط نهادهای مرتبط با گردشگری جهت توسعه آن	۹	تجربه شهروندان از مخاطرات
۵	مشارکت شهروندان در زمان بحران	۱۰	تنوع جاذبه‌ها

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳

همان‌گونه که در متغیرهای پیشران در جدول بالا ملاحظه می‌شود این متغیرها زیر مجموعه شاخص‌های اقتصادی، نهادی- مدیریتی، فرهنگی- اجتماعی و اقتصادی است. در واقع نیمی از ده متغیر کلیدی مربوطه به شاخص اقتصادی است. این امر نشان از اهمیت موضوع شاخص اقتصادی در تصمیم‌گیری‌های مدیران مربوطه دارد. این متغیرها باید در اولویت بررسی پژوهشگران و مسئولین قرار بگیرد. برای استخراج سناریوها برای هر عامل پیشران وضعیت‌های (آبی، قرمز و سبز) آورده شده است. توجه به پیشران‌ها توسط مدیران حوزه گردشگری وضعیت سبز را در پی خواهد داشت و عدم توجه به آن وضعیت قرمز یا آبی. به طور کلی برای ده عامل پیشران، تعداد ۳۰ وضعیت تعریف شد. ترکیب هر کدام از وضعیت‌های عوامل با هم دیگر سناریوی مشخصی را تشکیل خواهد داد که نیازمند تدوین اهداف، راهبردها و سیاست‌های منحصر به همان سناریو است. با تغییر هر کدام از وضعیت‌ها در مجموعه سناریو، به تبع آن در راهبردها و سیاست‌ها نیز تغییراتی حاصل خواهد شد. پس از طراحی و تعیین وضعیت‌های احتمالی یک ماتریس ۳۰ در ۳۰ ایجاد شد. این ماتریس به صورت پرسشنامه در اختیار خبرگان قرار گرفت و از آنان خواسته شد بر اساس پرسش «اگر هر یک از وضعیت‌های ۳۰ گانه در شهر شیراز روی دهد چه تأثیری بر وقوع یا عدم وقوع سایر وضعیت‌ها خواهد داشت؟ پس از گردآوری پرسشنامه امکان به کارگیری نرم افزار سناریو ویزارد فراهم شد. بر اساس نتایج ۱۳۶ سناریو ضعیف، ۳ سناریو قوی و ۳ سناریو با سازگاری بالا استخراج شد. به دلیل عملیاتی نبودن و دور از ذهن بودن نتایج سناریوهای بسیار قوی نمی‌توان از آنها به مثابه سناریوهای برتر استفاده کرد. سناریوهای ضعیف نیز به دلیل منطقی نبودن بررسی این تعداد سناریو جزو سناریوهای مطلوب محسوب نمی‌شود و نمی‌توان به آنها تکیه کرد؛ بنابراین سناریوهای با سازگاری زیاد به دلیل این که حد واسطه بین این دو سناریو است و احتمال وقوع آنها برای افق ۱۴۱۰ شیراز وجود دارد به مثابه سناریوی پایه برای تحلیل‌های بعدی در نظر گرفته شده است. از این رو سه سناریو احتمال وقوع بیشتری در توسعه گردشگری آینده شیراز دارند. از بین این سه سناریو، سناریوی اول شرایط مطلوب و ایده‌آل (سناریو پیش برنده) و سناریوی دو و سه وضعیت بحرانی و نامطلوب برای آینده وضعیت گردشگری (سناریو بازدارنده) دارد و نشان‌دهنده غلبه وضعیت‌های روند بحرانی بر وضعیت‌های مطلوب است. جدول ۴ تابلوی سناریوهای احتمالی را همراه با وضعیت‌های احتمالی از نظر مطلوب یا بحرانی بودن نشان می‌دهد.

جدول ۴ - تابلوی سناریوها

سناریو ۱	سناریو ۲	سناریو ۳
درآمد ناشی از گردشگری بهبود وضعیت رشد اقتصادی، افزایش درآمد و کاهش تورم	درآمد ناشی از گردشگری درآمد کمتر از قبل و ادامه روند افزایشی تورم	
وجود مدیران توانمند در زمان بحران بکارگیری مدیران باتجربه و کاردان	وجود مدیران توانمند در زمان بحران ادامه وضعیت موجود (کمبود مدیر توانا و عدم بهره‌گیری از مدیر باتجربه)	
وابستگی شیراز به اقتصاد گردشگری ادامه وابستگی به درآمد ناشی از گردشگری	وابستگی شیراز به اقتصاد گردشگری توجه به سایر بخش‌های اقتصادی علاوه بر گردشگری	

سناریو ۱	سناریو ۲	سناریو ۳
ارائه سیاست‌های راهگشا توسط نهادهای مرتبط با گردشگری جهت توسعه آن اتخاذ تصمیماتی که سبب جذب گردشگران (بویژه گردشگران خارجی) بیشتر به شیراز شود.	ارائه سیاست‌های راهگشا توسط نهادهای مرتبط با گردشگری جهت توسعه آن ادامه وضعیت فعلی بدون ارائه پیشنهاد راهگشا جهت افزایش گردشگر	ارائه سیاست‌های راهگشا توسط نهادهای مرتبط با گردشگری جهت توسعه آن اتخاذ تصمیماتی که به صنعت گردشگری صدمه وارد سازد.
مشارکت شهروندان در زمان بحران مشارکت زیاد شهروندان در زمینه‌های مختلف بویژه در زمان بحران و کمک به هموعان	مشارکت شهروندان در زمان بحران عدم مشارکت و بی‌توجهی شهروندان به ویژه در زمان بحران	
نرخ اشتغالزایی در حوزه گردشگری افزایش اشتغالزایی با استفاده از جذب بیشتر گردشگر و سرمایه‌گذاری در صنایع دستی و حمایت از بخش خصوصی	نرخ اشتغالزایی در حوزه گردشگری از بین رفتن برخی از مشاغل گردشگری و بیکاری برخی از شهروندان	
سرمایه‌گذاری دولت در زمینه توسعه گردشگری شیراز توجه ویژه دولت به گردشگری به منظور افزایش درآمد و اشتغالزایی	سرمایه‌گذاری دولت در زمینه توسعه گردشگری شیراز سرازیر کردن سرمایه‌های دولتی به سایر بخش‌های اقتصادی و عدم سرمایه‌گذاری در گردشگری	
نقش شهروندان در اداره شهر ارائه نقشه‌های بیشتر به شهروندان و تشویق آنها در به دست گرفتن امور	نقش شهروندان در اداره شهر نقش کم‌رنگ شهروندان در اداره شهر به ویژه در حوزه گردشگری	
تجربه شهروندان از مخاطرات آموزش و آگاهی‌رسانی و برگزاری مانورهای مختلف برای شهروندان	تجربه و آگاهی شهروندان از مخاطرات شهروندان بی تجربه و فاقد آگاهی و آموزش از اقدامات لازم در زمان بحران و سوانح	
تنوع جاذبه‌ها افزایش تنوع جاذبه‌های گردشگری با سرمایه‌گذاریهای دولتی و بخش خصوصی	تنوع جاذبه‌ها عدم بهره‌گیری از تنوع جاذبه‌ها و عدم اهمیت به برخی از جاذبه‌ها	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳

جدول ۵- وضعیت هر یک از عوامل به تفکیک هر سناریو بر اساس طیف سه گانه از مطلوب تا بحرانی

پیشرانها	درآمد ناشی از گردشگری	وجود مدیران توانمند	وابستگی شیراز به گردشگری	ارائه سیاستهای راهگشا	مشارکت شهروندان	نرخ اشتغال در حوزه گردشگری	سرمایه‌گذاری دولت	نقش شهروندان در اداره شهر	آگاهی شهروندان از مخاطرات	تنوع جاذبه‌ها
سناریو ۱	مطلوب	مطلوب	ایستا	مطلوب	مطلوب	مطلوب	مطلوب	مطلوب	مطلوب	مطلوب
سناریو ۲	بحرانی	ایستا	مطلوب	ایستا	بحرانی	بحرانی	بحرانی	ایستا	بحرانی	بحرانی
سناریو ۳	بحرانی	ایستا	مطلوب	بحرانی	بحرانی	بحرانی	بحرانی	ایستا	بحرانی	بحرانی

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳

سناریو ۱: حاکم بودن بهترین شرایط ممکن برای توسعه گردشگری بر مبنای تاب‌آوری

این سناریو بهترین و مطلوب‌ترین شرایط ممکن برای توسعه گردشگری شهر شیراز است. در این سناریو حالت بحرانی وجود ندارد. از نظر فراوانی بیشترین تعداد وضعیت مطلوب (۹۰٪) را در بین سایر سناریوها را داراست. این بدان معناست که در صورت تحقق این سناریو می‌توان امید زیادی به توسعه گردشگری شهر شیراز بر مبنای تاب‌آوری داشت. امتیاز تأثیر کل این سناریو ۱۹۷ و ارزش سازگاری آن ۱ است. ویژگی این سناریو چنین است: افزایش درآمد گردشگری، استفاده از مدیران توانمند، ارائه سیاست‌های راهگشا، گسترش مشارکت شهروندان، افزایش نرخ اشتغال حوزه گردشگری، افزایش سرمایه‌گذاری دولت، تقویت نقش شهروندان در اداره شهر، افزایش تجربه شهروندان از مخاطرات و ایجاد تنوع بیشتر جاذبه‌ها. و فقط متغیر وابستگی شیراز به گردشگری در حالت ایستا قرار دارد. بنابراین در صورت توجه و بهره‌گیری از آنها می‌توان آینده‌ای مطلوب برای توسعه گردشگری شهر شیراز بر مبنای تاب‌آوری انتظار داشت. مدیران حوزه گردشگری شیراز به منظور رسیدن به این سناریو در آینده می‌بایست با استفاده از برنامه‌ریزی راهبردی و مد نظر قرار دادن قابلیت‌ها و منابع داخلی و فرصت‌ها و تهدیدات (عوامل خارجی) شهر شیراز بر مبنای تاب‌آوری گردشگری، تناسب راهبردی منابع و قابلیت‌ها با عوامل خارجی و اهداف را ارزیابی نمایند تا

با ترسیم نقشه استراتژیک، متغیرهای راهبردی با اولویت مشخص شود و با مشخص شدن متغیرهای پیشران برنامه‌های خود را برای رسیدن به اهداف خود مشخص نمایند. توجه به متغیرهای کلیدی به ویژه متغیرهای پیشران کمک شایانی برای رسیدن به سناریوی ۱ خواهد کرد. متغیرهای پیشران به صورت سیستمی و به هم تنیده هستند. مثلاً با ارائه سیاست‌های راهگشا توسط نهادها به منظور افزایش جذب گردشگر، درآمد گردشگری نیز افزایش می‌یابد و به تبع آن سرمایه‌گذاری دولت و اشتغالزایی این حوزه نیز افزایش پیدا می‌کند. و این امر رسیدن به اهداف توسعه گردشگری را آسان می‌نماید. یا با بهره‌گیری از مدیران توانمند در حوزه گردشگری می‌توان گفت که سیاست‌های راهگشا ارائه خواهد شد، مشارکت شهروندان و افزایش نقش آنها در اداره شهر افزایش خواهد یافت، تجربه شهروندان از مخاطرات با آموزش و مانور نیز زیاد خواهد شد و در این صورت درآمد گردشگری افزایش می‌یابد و به تبع آن سرمایه‌گذاری دولت در این حوزه و ایجاد تنوع بیشتر در جاذبه‌ها و سپس نرخ اشتغال در گردشگری افزایش خواهد یافت. و در نتیجه گردشگری شهر شیراز با رویکرد تاب‌آوری توسعه می‌یابد. در مورد متغیر وابستگی به اقتصاد گردشگری که دارای وضعیت ایستا می‌باشد باید اذعان داشت در صورتی که شهر شیراز صرفاً به اقتصاد گردشگری متکی باشد این امر مغایر با اصول تاب‌آوری است؛ زیرا تنوع یکی از اصول تاب‌آوری است و شهر شیراز نباید صرفاً به اقتصاد گردشگری متکی شود. البته این به معنای عدم توجه به توسعه گردشگری نیست.

سناریو ۲ و ۳: حاکم بودن بدترین شرایط ممکن توسعه گردشگری بر مبنای تاب‌آوری

این سناریوها نامطلوب‌ترین شرایط ممکن برای توسعه گردشگری شیراز است. در این سناریو تنها یک حالت مطلوب (عدم وابستگی به گردشگری - توجه به سایر بخش‌های اقتصادی) دارد. امتیاز تأثیر کل سناریوی دو، ۱۳۰ و سناریوی سه، ۱۴۱ و ارزش سازگاری آنها صفر می‌باشد. در صورت وقوع چنین سناریوهایی در آینده گردشگری شیراز، گردشگری رو به افول و زوال خواهد رفت. با نادیده گرفتن متغیرهای کلیدی و بالاخص متغیرهای پیشران توسط مدیران حوزه گردشگری شیراز این سناریوها رخ خواهند داد. در این سناریوها بر خلاف سناریوی ۱ متغیر وابستگی به اقتصاد گردشگری در وضعیت مطلوب قرار دارد. به این معنی که علاوه بر توسعه بخش گردشگری به سایر بخش‌های اقتصادی توجه شده است. عدم برنامه‌ریزی و نداشتن هدف و مشخص نکردن نقشه راه به منظور توسعه گردشگری سبب قرار گرفتن در سناریوی با وضعیت بحرانی می‌گردد. این سناریوها نشان از روند رو به اضمحلال و عدم تاب‌آوری صنعت گردشگری شهر شیراز در برابر سوانح و بحران‌ها دارد. همان‌طور که گفته شد با توجه به سیستمی بودن و ارتباط متغیرهای پیشران بی‌توجهی به یک متغیر، می‌تواند بر سایر متغیرها اثر سوء داشته باشد. مثلاً در صورت عدم تلاش و برنامه‌ریزی برای افزایش درآمد گردشگری، مشارکت شهروندان، تنوع جاذبه‌ها و سرمایه‌گذاری دولت و اشتغال‌زایی تحت تأثیر قرار خواهند گرفت. در واقع افزایش درآمد گردشگری سبب افزایش اشتغال‌زایی و مشارکت شهروندان و سرمایه‌گذاری دولت خواهد شد. از دیدگاهی دیگر با افزایش سرمایه‌گذاری دولت در بخش گردشگری و تنوع بخشیدن به جاذبه‌ها و مشارکت دادن شهروندان در این حوزه، درآمد گردشگری افزایش می‌یابد و اشتغال‌زایی شهروندان نیز بیشتر خواهد شد. بر عکس این فرایند، کاهش سرمایه‌گذاری دولت و درآمد گردشگری، اشتغال‌زایی، مشارکت شهروندان و تنوع جاذبه‌ها نیز کاهش می‌یابد. گاهی نیز مشارکت شهروندان در حوزه گردشگری می‌تواند سبب افزایش تنوع جاذبه‌ها، افزایش درآمد گردشگری، افزایش اشتغال‌زایی و سرمایه‌گذاری دولت در این زمینه شود. شهر شیراز با توجه به این که دارای قابلیت‌ها و منابع فراوانی و حتی فرصتهایی جهت توسعه گردشگری با رویکرد تاب‌آوری است توانایی و استعداد دستیابی به سناریوی ۱ را دارد و این امر باید با برنامه‌ریزی انجام بگیرد. همچنین باید به تهدیدهایی هم که توسعه گردشگری این شهر را به مخاطره می‌اندازد نیز توجه کرد. در صورت عدم بهره‌گیری از منابع و عدم توجه به تهدیدات و همچنین نداشتن برنامه، سناریوی ۲ و ۳ محتمل خواهد بود.

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

پژوهش حاضر با هدف شناسایی و تحلیل پیشران‌های مؤثر بر توسعه گردشگری شهر شیراز با تأکید بر تاب‌آوری صورت پذیرفت. و در این خصوص تلاش شد تا به سؤالات پژوهش پاسخ داده شود. از این رو تعداد ۵۳ عامل کلیدی مؤثر بر توسعه گردشگری شهر شیراز با تأکید بر تاب‌آوری در پنج بعد اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی، فیزیکی-زیرساخت، طبیعی و نهادی-مدیریتی توسط کارشناسان شناسایی شدند. سپس بر اساس ماتریس متقاطع و با استفاده از نرم افزار میک مک و با نظر کارشناسان پراکنش متغیرها در پلان اثرگذاری/اثرپذیری ترسیم گردید. مطابق نتایج خروجی میک مک، بر اساس نظر خبرگان، وضعیت توسعه گردشگری شیراز بر مبنای تاب‌آوری تا حدودی ناپایدار است و شرایط کنونی حاکم بر سیستم گردشگری در آینده تغییر خواهد کرد. تغییر در متغیرها می‌تواند تغییر در سیستم و الگوی ارتباطات فیما بین را به همراه داشته باشد. این بدان معنی است که تعیین متغیرهای دارای قابلیت دستکاری و مدیریت، می‌تواند الگویی را برای شکل‌دهی به روابط

فیما بین و مدیریت مسیر آینده آن در اختیار تصمیم‌سازان قرار دهد. در نتیجه مدیران حوزه گردشگری شیراز می‌توانند با برنامه‌ریزی و با مشخص کردن اهداف، مدیریت مسیر توسعه گردشگری را به دست بگیرند.

با اتخاذ رویکرد آینده‌پژوهی و تعیین پیشران‌ها، تصمیمات برنامه‌ریزان حوزه مدیریت شهری و گردشگری جهت‌دار خواهند شد و می‌توانند با دید روشن‌تری نسبت به برنامه‌های خود اقدام کنند. در نهایت می‌توان گفت که موفقیت و دستیابی به اهداف توسعه گردشگری بر مبنای تاب‌آوری در شهر شیراز به ارتباط و تعامل مؤثر بین عوامل کلیدی و برنامه‌ریزی دقیق برای این پیشران‌ها وابسته است. بر اساس نظر خبرگان، وضعیت توسعه گردشگری شیراز بر مبنای تاب‌آوری تا حدودی ناپایدار است و شرایط کنونی حاکم بر سیستم گردشگری در آینده تغییر خواهد کرد. تغییر در متغیرها می‌تواند تغییر در سیستم و الگوی ارتباطات فیما بین را به همراه داشته باشد. در نتیجه مدیران حوزه گردشگری شیراز می‌توانند با برنامه‌ریزی و با مشخص کردن اهداف، مدیریت مسیر توسعه گردشگری را به دست بگیرند. در مرحله بعد رتبه‌بندی متغیرها بر اساس تأثیرگذاری و تأثیرپذیری، نیروهای پیشران تعیین شدند. از بین پیشران‌ها، پیشران درآمد ناشی از گردشگری به عنوان اثرگذارترین و پیشران وجود مدیران توانمند در زمان وقوع سوانح و بحران به عنوان اثرپذیرترین پیشران‌ها در توسعه پایدار آینده گردشگری شیراز با تأکید بر تاب‌آوری شناخته شدند. در نهایت سه سناریو با سازگاری بالا استخراج شد. یک سناریو که به عنوان سناریوی پیش‌برنده و مطلوب محسوب می‌شود بهترین شرایط را برای توسعه گردشگری شهر شیراز با رویکرد تاب‌آوری در آینده در نظر گرفته است. اما دو سناریوی دیگر که به عنوان سناریوهای نامطلوب و بازنده محسوب می‌شود بدترین شرایط برای آینده گردشگری شهر شیراز می‌باشند. از این رو مدیران گردشگری شیراز باید با برنامه‌ریزی جامع و با استفاده از پیشران‌های استخراج شده توسعه گردشگری را به سمت سناریوی مطلوب هدایت کنند.

در نهایت می‌توان گفت که موفقیت و دستیابی به اهداف توسعه گردشگری بر مبنای تاب‌آوری در شهر شیراز به ارتباط و تعامل مؤثر بین عوامل کلیدی و برنامه‌ریزی دقیق برای این پیشران‌ها وابسته است تا از طریق آن بتوان سناریوهای مطلوب را دنبال نمود. در واقع آنچه مشخص است این است که هر منطقه جغرافیایی دارای خصایص منحصر به خود و ویژگی‌های خاصی است و شناسایی این متغیرها و تدوین سناریوهای مطلوب، گام نخست سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی هر منطقه است. برای بهره‌گیری از این توانمندی‌ها، برنامه‌ریزی جامع با مشارکت همه گروه‌های ذینفع برای توسعه و پیشرفت منطقه ضرورت دارد. بنابراین پیشنهادی که می‌توان در زمینه توسعه گردشگری شهر شیراز داد این است که مدیران برای قرار دادن توسعه گردشگری شهر شیراز در مسیر سناریوی مطلوب، می‌بایست برنامه جامعی با در نظر گرفتن عوامل کلیدی و پیشران‌های مؤثر بر توسعه گردشگری تدوین و اجرا نمایند.

ملاحظات اخلاقی:

پیروی از اصول اخلاق پژوهش: در مطالعه حاضر فرم‌های رضایت نامه آگاهانه توسط تمامی آزمودنی‌ها تکمیل شد.

حامی مالی: هزینه‌های مطالعه حاضر توسط نویسندگان تأمین شد.

تعارض منافع: بنابر اظهار نویسندگان مقاله حاضر فاقد هرگونه تعارض منافع بوده است.

References

- Abdoli, N. (2022). The prospect of adventure tourism in Iran with a futures study approach. *Journal of Tourism Management Studies*, 17(58), 153–193. <https://doi.org/10.22054/tms.2022.69253.2740>
- Abtahi Nasiri, S. N., Maleki, M. H., & Ghobadi Lamooki, T. (2023). Future studies on business intelligence in the tourism industry. *Quarterly Journal of Tourism Social Studies*, 11(22), 133–172. <https://sanad.iau.ir/Journal/jmfr/Article/785535> [In Persian].
- AliGholizade Firoozjah, N. (2022). Measuring the resilience of tourism businesses against the COVID-19 outbreak crisis: Case study of coastal settlements in Babolsar County. *Journal of Human Geography Research*, 54(4), 1211–1226. <https://doi.org/10.22059/JHGR.2021.318710> [In Persian].
- Aydogan, M., de Esteban Curiel, J., Antonovica, A., & Cetin, G. (2024). Characteristics of crisis-resilient organizations in the hospitality and tourism industry. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 36(4), 1432–1453. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-12-2022-1630>
- Chowdhury, M. M. H., Mahmud, A. K. M. S., Banik, S., Rabbanee, F. K., Quaddus, M., & Alamgir, M. (2024). Resilience strategies to mitigate extreme disruptions in sustainable tourism supply chains. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 36(2), 408–434. <https://doi.org/10.1108/APJML-01-2023-0020>
- Ghaforian, M. (2023). Strategies for realizing smart tourism in Mashhad city using a scenario-writing approach. *Quarterly Journal of Urban Futures Studies*, 3(1), 1–29. <https://doi.org/10.30495/uf.2023.1973666.1063> [In Persian].

- Gocer, O., Boyacioglu, D., Karahan, E. E., & Shrestha, P. (2024). Cultural tourism and rural community resilience: A framework and its application. *Journal of Rural Studies*, 107, 1–15. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2024.103238>
- Hall, M. (2024). *Urban tourism*. Wiley Blackwell.
- Hartman, S., Wielenga, B., & Heslinga, J. H. (2020). The future of tourism destination management: Building productive coalitions of actor networks. *Journal of Tourism Futures*, 6(3), 213–218. <https://doi.org/10.1108/JTF-11-2019-0123>
- Hasanzadeh, M. M., Dadras, B., Aliakbari, E., & Saghaei, M. (2024). Strategic planning for tourism industry development using cross-impact analysis and actors' goals: Case study of Yasuj city. *Quarterly Journal of Urban Research and Planning*, 15(57), 285–303. <https://doi.org/10.30495/jupm.2022.28835.3977> [In Persian].
- Kargar Asl Zenoozi, G., Ezat Panah, B., & Valizadeh, R. (2020). Identification and analysis of drivers influencing the future development of commercial tourism: Case study of Jolfa city. *Quarterly Journal of New Perspectives in Human Geography*, 12(2), 153–170. <https://doi.org/20.1001.1.66972251.1399.12.2.9.3> [In Persian].
- Liu, A., & Pratt, S. (2017). Tourism's vulnerability and resilience to terrorism. *Tourism Management*, 60, 404–417.
- Lub, X. D., Rijnders, R., Caceres, L. N., & Bosman, J. (2016). The future of hotels: The lifestyle hub. *Journal of Vacation Marketing*, 22(3), 249–264. <https://doi.org/10.1177/1356766715623829>
- Mai, T., & Smith, C. (2018). Scenario-based planning for tourism development using system dynamics modelling. *Tourism Management*, 68, 336–354. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2018.04.005>
- Mazroei Nasr Abadi, E., & Mohammadipour, E. (2023). Factors affecting the financial resilience of the health tourism supply chain during crises. *Economic Defense*, 18(4), 151–164. <https://doi.org/10.22122/him.v18i4.4342>
- O'Connor, P., Esfandiari, K., & Hallak, R. (2024). Resilience for hospitality and tourism enterprises: A review and directions for future research. *Tourism Analysis*, 30, 1–18. <https://doi.org/10.3727/108354224X17209729214520>
- Okafor, L., Khalid, U., & Gopalan, S. (2022). COVID-19 economic policy response, resilience, and tourism recovery. *Annals of Tourism Research Empirical Insights*, 1–14. <https://doi.org/10.1016/j.annale.2022.100073>
- Parker, C., Skinner, H., Steadman, C., & Warnaby, G. (2021). Tourism and hospitality industry resilience during the COVID-19 pandemic: Evidence from England. *Current Issues in Tourism*, 25(1), 46–59. <https://doi.org/10.1080/13683500.2021.1883556>
- Ranjbar, Z., Shokri Firoozjah, P., & Janbaz Ghobadi, G. (2021). Measuring the resilience of coastal cities with emphasis on tourism. *Applied Research in Geographic Sciences*, 21(62), 383–412. <https://doi.org/10.52547/jgs.21.62.383> [In Persian].
- Resalvar, N., Panahi, A., & Valizadeh, R. (2021). Evaluation of drivers influencing systemic tourism management with emphasis on good governance. *Quarterly Journal of City Tourism*, 8(3), 17–32. <https://doi.org/10.22059/jut.2021.303403.803> [In Persian].
- Safaeipour, M., & Delfan Nasab, M. (2024). Identifying key factors affecting tourism in Khorramabad city using futures studies. *Quarterly Journal of Urban Research and Planning*, 15(56), 1–12. <https://doi.org/10.30495/jupm.2022.29303.4044> [In Persian].
- Salinas Fernandez, J. A., Azevedo, P. S., Martin, J. M., & Rodriguez Martin, J. A. (2020). Determinants of tourism destination competitiveness. *Tourism Management Perspectives*, 1–13.
- Saraei, M. H., Alizade Shoraki, Y., & Rezaei, M. R. (2020). Identifying key drivers of sustainable tourism and developing desirable scenarios: Case study of Meybod. *Journal of Geographical Explorations of Desert Areas*, 8(1), 113–131. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.2345332.1399.8.1.5.0> [In Persian].
- Trackevich, A., & Fontanari, M. (2023). Tourism potentials in post-COVID-19: Destination resilience. *Tourism Planning & Development*, 20, 12–36. <https://doi.org/10.1080/21568316.2021.1894599>
- Wang, Y., Shen, H., Ye, S., & Zhou, L. (2020). Being rational and emotional: Residents' support for ethnic tourism development. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 112–121. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2020.05.008>
- Yang, E., Kim, J., Pennington-Gray, L., & Ash, K. (2021). Does tourism matter in measuring community resilience? *Annals of Tourism Research*, 89, 1–15. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2021.103222>
- Zamparini, L. (2021). Planning tourism travel. *International Encyclopedia of Transportation*, 39–43.
- Zhang, J., Xie, C., & Huang, S. (2024). Resilient leadership in hospitality and tourism enterprises. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 36(4), 1299–1326. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-10-2022-1274>